

Michał Kokowski

Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN

michal.kokowski@gmail.com

Omówienie książki: Władysław Marek Kolasa

Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009

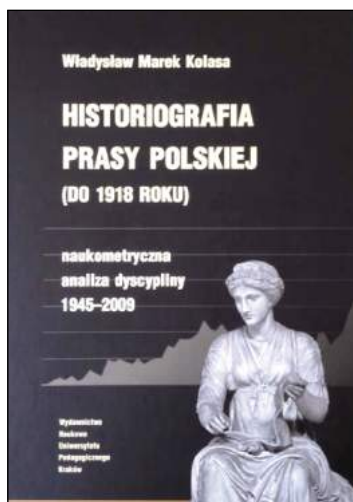
KRAKÓW: WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU PEDAGOGICZNEGO, 2013; „PRACE MONOGRAFICZNE” NR 678, ISBN 0239-6025, 978-83-7271-843-1, ss. 525 + BIBLIOGRAFIA PRZEDMIOTU (CD)

Streszczenie

Artykuł przedstawia krytyczne omówienie książki Władysława Marka Kolasy na temat historiografii prasy polskiej. Dotyczy on metodologii historiografii, naukoznawstwa i jego subdyscyplin: naukometrii i bibliometrii.

Słowa kluczowe: *historiografia prasy polskiej • metodologia historiografii • naukoznawstwo • naukometria • bibliometria • Władysław Marek Kolasa*

INFORMACJA O PUBLIKACJI		e-ISSN 2543-702X ISSN 2451-3202		 BRYLANTOWY MODEL OTWARTEGO DOSTĘPU
CYTOWANIE				
KOKOWSKI Michał 2016: Omówienie książki: Władysław Marek Kolasa, <i>Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009</i> . Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2013; „Prace Monograficzne” nr 678, ISBN 0239-6025, 978-83-7271-843-1, ss. 525 + bibliografia przedmiotu (CD). <i>Studia Historiae Scientiarum</i> 15, ss. 363–371. DOI: 10.4467/23921749SHS.16.014.6157 Dostęp online: http://pau.krakow.pl/SHS/shs-15-2016-14.pdf				
OTRZYMANO: 21.12.2015 ZAAKCEPTOWANO: 12.10.2016 OPUBLIKOWANO ONLINE: 24.11.2016	POLITYKA ARCHIWIZOWANIA Green SHERPA / RoMEO Colour	LICENCJA 		
WWW	http://pau.krakow.pl/Studia-Historiae-Scientiarum/ http://ejournals.eu/Studia-Historiae-Scientiarum			

A discussion of a book:

Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). *Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009* by Władysław Marek Kolasa

KRAKÓW: WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU PEDAGOGICZNEGO, 2013; "PRACE MONOGRAFICZNE" 678, ISBN 0239-6025, 978-83-7271-843-1, 525 pp. + BIBLIOGRAPHY (CD)

Abstract

This article presents a peer review of the book by Władysław Marek Kolasa on the historiography of the Polish press. It regards the methodology of historiography, the science of science and its sub-disciplines: scientometrics and bibliometrics.

Keywords: *historiography of the Polish press • methodology of historiography • science of science • scientometrics • bibliometrics • Władysław Marek Kolasa*

1. Zakres tematyczno-badawczy¹

Omawiana książka poświęcona jest analizie historycznej i naukometryczno-bibliometrycznej *historiografii prasy polskiej do 1918 roku* w publikacjach powstałych *od 1945 do 2009 roku* i stanowi podsumowanie ponad dziesięcioletnich badań tej problematyki przez Władysława Marka Kolasę².

Tak obrana tematyka dotyczy polskiego prasoznawstwa oraz historii, naukometrii i bibliometrii tej dyscypliny. Należy więc ona także do domeny historii nauki i historii kultury, a w ogólności historii, oraz naukoznawstwa i *pod tymi tylko względami* będzie ona poniżej analizowana.

2. Struktura książki

Książka składa się ze „Wstępu” (ss. 5–14), trzech rozdziałów: 1. „Metodologia. Hipotezy. Materiał badawczy” (ss. 15–63); 2. „Prasa polska do 1864 roku” (ss. 64–223), 3. „Prasa polska w latach 1864–1918” (ss. 224–421); „Podsumowanie i wnioski” (ss. 422–451); „Bibliografia” [wybór] (ss. 452–482); „Summary” (s. 483). Uzupełnieniem książki jest „Indeks tytułów czasopism i gazet” (ss. 484–496); „Indeks osobowy” (ss. 497–514); „Spis tabel, wykresów, rysunków i map” (ss. 515–518) oraz płyta CD (z pełną bibliografią przedmiotu).

3. Hermeneutyka badawcza

Wstęp i rozdział pierwszy książki ujawnia przyjętą przez Autora hermeneutykę badawczą (tzn. ogół przyjętych środków interpretacyjnych, które służą zarówno do wyboru problematyki i strategii badawczej, jak i do zrozumienia tak obranej problematyki)³. U podstaw tej hermeneutyki leży kluczowe założenie, że w badaniach historiograficznych można owocnie stosować zarówno metody jakościowe z zakresu metodologii historycznej, jak i metody ilościowe z zakresu naukoznawstwa, tzn. metody naukometryczne i bibliometryczne. Według Autora książki

¹ Struktura tego omówienia wynika z zastosowania autorskiej koncepcji hermeneutyki badawczej i hermeneutyki tekstu – zob. Kokowski [2001](#), ss. 6–8.

² Zob. Bibliografia. Publikacje Władysława Marka Kolasy są podane w: Kokowski [2015d](#).

³ Tak rozumianą ideę hermeneutyki badawczej omawia Kokowski [2001](#), ss. 6–8.

są one niesprzeczne, mają charakter komplementarny i powinny być stosowane łącznie (Kolasa 2013b, ss. 5, 7, 9, 62).

W poszukiwaniu metody badawczej analizowanej problematyki, Autor książki skupił początkowo uwagę na dorobku polskiej metodologii historycznej, zwanej przez niego również metodologią historii historiografii (heurystyka historyczna, ocena merytoryczna – *peer-review*). Jednakże rozczarowała go lektura wiodących czasopism (*Historyka*, *Klio Polska*) i monografii poświęconych tej tematyce (Jerzy Topolski). Jego zdaniem zastosowanie wyłącznie takich metod jakościowych w badaniach obranej przez niego problematyki nie prowadzi do satysfakcjonujących rezultatów z powodu istnienia licznych rozbieżności opinii i hipotez wywołanych brakiem dominującej podstawy metodologicznej.

Dlatego Autor książki poszerzył standardowe środki metodologiczne historyka o środki naukometryczno-bibliometryczne. Nie był pod tym względem szczególnym nowatorem, gdyż takie ujęcie przyjęły np. Barbara Stefaniak w książce *Studium bibliometryczne piśmiennictwa z zakresu informacji naukowej (1977–1984)* (1987) i Aneta Drabik w książce *Bibliometryczna analiza czasopism naukowych w dziedzinie nauk społecznych* (2010).

Zdaniem Kolasy wielką zaletą ujęć ilościowych (których rezultaty przedstawiają „liczby, trendy, uogólnienia”) jest ich wysoko zobiektywizowany charakter. Jednak, jak słusznie zauważył, naukometryczno-bibliometryczny obraz będzie poprawny pod dwoma warunkami: 1) jeśli dokonamy wyboru reprezentatywnych źródeł i 2) jeśli posłużymy się adekwatnymi teoriami do ich analizy (Kolasa 2013b, s. 27).

Przyjęcie perspektywy naukometryczno-bibliometrycznej spowodowało konieczność przygotowania właściwej bazy empirycznej oraz weryfikację teorii naukometryczno-bibliometrycznej wykorzystując materiał z zakresu historii prasy (Kolasa 2013b, s. 7). I na tym polega zasadnicza zasługa Kolasy.

Pojawił się tu kluczowy problem, gdyż jak się okazało istniejące bazy cytowań, w szczególności Web of Science i Scopus, nie są reprezentatywne dla polskiej humanistyki. W tej sytuacji Autor książki był zmuszony zbudować specjalnie dedykowane narzędzie „Indeks Cytowań Historiografii Mediów Polskich” (ICHMP). Prace nad tą bazą trwały 5 lat (2005–2009), zarejestrowano w niej komplet literatury naukowej na tytułowy temat za lata 1945–2009 oraz wybór z okresu 1814–1944 oraz dużą grupę prac z dyscyplin pokrewnych. W wersji finalnej w bazie

znajdowało się 26 627 dokumentów (artykułów, książek, rozdziałów) powiązanych siatką 63 811 cytowań, z czego na okres powojenny przypadało 15 041 prac i 46 152 cytowania.

Na szczególne podkreślenie zasługuje dobrze przemyślany sposób budowania tej bazy z wykorzystaniem koncepcji jej nasycenia cytowaniami czerpanymi zarówno z książek, jak i czasopism (Kolasa [2013b](#), ss. 30–63, szczególnie s. 35).

W kolejnym kroku Autor dokonał weryfikacji praw naukometrycznych obowiązujących w tej bazie publikacji:

- 1) dla prawa Lotki otrzymał wykładnik $n = 1,2$ (Kolasa [2013b](#), s. 42);
- 2) dla cytowań wyznaczył „okres \leq half-life” (czyli czas potrzebny do uzyskania 50% cytowań) – 14 lat (s. 8) i „cytowania \leq half-life” – 23 888 (15 041 prac) (Kolasa [2011b](#); [2013b](#), s. 8);
- 3) udowodnił, że operowanie cytowaniami młodszymi niż „half-life” uniezależnia cytowania od wieku publikacji (Kolasa [2011b](#); [2013b](#), s. 8);
- 4) wykazał, że wiodącą rolę w cytowaniach pełnią książki: „odsetek książek wśród prac wysoko cytowanych (co najmniej 10 razy) był absolutny i rósł proporcjonalnie do liczby cytowań: 57,91%^(n \geq 10), 69,57%^(n \geq 20), 80,01%^(n \geq 30), 86,78%^(n \geq 40) i 93,28%^(n \geq 50)” (Kolasa [2011b](#); [2013b](#), ss. 8–9) – dowiódł tym samym, że tzw. prawo Bradforda nie musi obowiązywać w humanistyce (s. 34);
- 5) wyznaczył odsetek prac jednego autora – 94,8% (Kolasa [2013b](#), s. 9);
- 6) potwierdził w analizowanej dziedzinie (historii prasy polskiej) istnienie tzw. grupy podstawowej badaczy: wykazał, że 12,2% badaczy dostarcza 50% prac, a 9,8% najczęściej cytowanych autorów skupia aż 80% cytowań (s. 32);
- 7) przeprowadził eksperymenty z testowaniem teorii współcytowań (*bibliographic coupling* i *co-citation*), nie były one jednak obiecujące, gdyż ich skuteczność wyniosła tylko 30–40% (Kolasa [2013b](#), s. 9).

Odnosnie przeprowadzonych testów weryfikacyjnych praw naukometrycznych, Autor sformułował następujące uogólnienie:

Wszystkie testy zakończyły się pomyślnie. Już na wstępie udało się uzyskać empiryczne potwierdzenie, że historiografia nie różni się zasadniczo od innych nauk. Poświadczyły tę tezę rozmaite wskaźniki, których wartości nie odbiegały od analogicznych parametrów w indeksach

filadelfijskich (zbliżonymi parametrami legitymowało się np. materialoznawstwo, ang. *materials science* (Kolasa 2013b, s. 8).

Jednak wbrew tej deklaracji Autora książki, nie wszystkie testy przyniosły pozytywne rezultaty, gdyż w Indeksie Cytowań Historiografii Mediów Polskich nie obowiązuje prawo Bradforda (zob. powyżej, lista numerowa, poz. 4). Wynik ten jednak nie przynosi wcale ujmę Autorowi, lecz stanowi jego bardzo duże osiągnięcie. Dowodzi bowiem samodzielności myślenia w sytuacji, gdy polscy zwolennicy amerykańskiej naukometrii nadali jej status nieomyślności, czego wyrazem jest bardzo wysoka ocena tzw. listy filadelfijskiej opartej między innymi na tzw. prawie Bradforda. Jednak w świetle wyników Kolasy jest pewne, że na gruncie humanistyki wartość tej listy jest wysoce wątpliwa (co wynika z pominięcia cytowań książek, głównego kanału informacyjnego w tej dziedzinie).

Kolasa ma też rację, gdy twierdzi iż:

Większość eksperymentów przeprowadzonych na materiale ICHMP dowiodła, że piśmiennictwo z zakresu historiografii nie różni się znacząco od innych nauk i w podobnym stopniu podlega prawidłowości bibliometrycznym. Jednocześnie pozytywny rezultat większości testów świadczył, że baza empiryczna (ICHMP) musiała być poprawna, gdyż było to warunkiem *sine qua non* (Kolasa 2013b, s. 51).

Ponadto, wykorzystując materiał zgromadzony w International Bibliography of Historical Sciences, Autor książki udowodnił inną bardzo ważną tezę, że w historiografii niepodzielnie dominuje język narodowy, i jego udział waha się w przedziale 95,6–98,8% prac: Francja – 98,8%; USA – 98,8%; Wielka Brytania – 98,7%; Niemcy – 96,1%; Polska – 96,0%; Rosja – 95,6% (Kolasa 2011b; 2013b, ss. 8–9).

Przeanalizował on również z perspektywy naukometryczno-bibliometrycznej recenzje książek. W latach 1945–2009 ukazały się 3034 takie prace (włączając polemiki), z czego 1183 dotyczyły historii prasy do 1918 roku. Okazało się, że co najmniej 31–35% tych publikacji było recenzjami merytorycznymi (innymi niż tylko omówieniami informacyjnymi), gdyż zostały napisane przez autorów mających dorobek z zakresu recenzowanych publikacji. Recenzenci na ogół trafnie uznali wartość publikacji, o ile były one recenzowane co najmniej dwukrotnie.

Odsetek takich książek w grupie publikacji wysoko cytowanych (15 i więcej razy) wyniósł aż 80%, zaś dla przedziału średnio cytowanych (5–10 razy) i więcej oscylował w przedziale 60–70% (61%^(n≥5), 68%^(n≥10)). Eksperymenty dostarczyły więc przesłanek na rzecz – podzielanej przez Autora – opinii, że metody ilościowe (bibliometryczne) i jakościowe (*peer review*) są niesprzeczne i winny być wykorzystywane łącznie do oceny osiągnięć naukowych (Kolasa [2013b](#), s. 9).

Ta optymistyczna teza jest trafna pod warunkiem *istnienia reprezentatywnych baz cytowań* i posiadania wiedzy o *rozlicznych ograniczeniach cytowań*.

Autor książki jest w pełni świadomy tej pierwszej kwestii, to znaczy konieczności tworzenia reprezentatywnych baz cytowań (Kolasa [2013b](#), ss. 7–8, 27–38). Nie uniknął on jednak ważnego idealizującego uproszczenia, przyjmując za miarą jakości publikacji liczbę cytowań publikacji (określaną mianem *rezonansu publikacji*) (Kolasa [2013b](#), ss. 8, 36). Warunek ten w nieidealnej rzeczywistości może nie być spełniony z uwagi na istnienie rozlicznych patologii cytowań, np. cytowań negatywnych i istnienia spółdzielni cytowań⁴.

4. Narracja (hermeneutyka) tekstu

Główną oś narracyjną książki tworzy argumentacja naukometryczno-bibliometryczna (w oparciu o dane Indeksu Cytowań Historiografii Mediów Polskich). Uzupełnia ją argumentacja historyczna (Kolasa [2013b](#), ss. 7, 10). Połączenie to jest bardzo interesujące, stanowi swoiste *novum* metodologiczne, co zauważyli już przede mną recenzenci wydawniczy tej książki, Jerzy Jarowiecki i Jerzy Myśliński (Kolasa [2013b](#), czwarta strona okładki).

Początkowy fragment wstępu trafnie odwołuje się do fundamentalnej pracy naukoznawczej polskich autorów: Marii i Stanisława Ossowskich ([1935](#)). Jednak w odróżnieniu od tych autorów, Kolasa traktuje naukoznawstwo i filozofię nauki jako odrębne dyscypliny, podczas gdy Ossowscy przyjmowali, że filozofia nauki (obok psychologii nauki, socjologii nauki, organizacji nauki, polityki naukowej oraz historii

⁴ Zob. Kokowski 2015a, [2015b](#), [2015c](#).

nauki) jest jedną z subdyscyplin naukoznawstwa. Z biegiem rozwoju naukoznawstwa – o czym dobrze wie Autor omawianej książki – zaliczono do niego również naukometrię i bibliometrię.

Jako swoisty paradoks obranej przez Kolasę narracji uznać należy nawiązanie do naukoznawstwa kręgu języka angielskiego. Chodzi o zasadne nawiązanie do publikacji „ojca” amerykańskiego naukoznawstwa D.J. de Solla Price’a (przywołano polskie tłumaczenia (1965a i 1967a) książek wydanych w 1961 i 1963) i mało uzasadnione powołanie się na publikacje D.J. Hessa (1997) i B. Barnes’a, D. Bloora i J. Henry’ego (1996) na temat *sciences studies* (to współczesna nazwa angielska identyfikująca *science of science*, czyli naukoznawstwo)⁵.

Potwierdza to tezę autora niniejszej recenzji o zapomnianiu polskich osiągnięć naukoznawczych na gruncie naukometrii i bibliometrii⁶.

5. Znaczenie książki

Choć książka Kolasy dotyczy wąskiej problematyki badawczej, tzn. historii prasy polskiej do 1918 roku, zawiera bardzo ważny materiał dla całej, nie tylko polskiej, humanistyki. Z jego lektury (i wiedzy towarzyszącej: naukoznawstwa i jego historii) można bowiem wysnuć ogólny wniosek, który odnosi się do całej humanistyki. Otóż metody naukometryczno-bibliometryczne można stosować w badaniach z tego zakresu pod jednym bardzo ważnym warunkiem – musimy korzystać z reprezentatywnych baz danych i odpowiednich teorii, interpretujących te dane.

To niezwykle doniosły empiryczno-teoretyczny wynik, o którym należy pamiętać konstruując każdy – także polski – system ewaluacji osiągnięć naukowych. Zwracam więc uwagę władz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na to dokonanie.

⁵ Zob. Kolasa [2013a](#), s. 26 przyp. 49.

⁶ Kokowski 2015a, [2015b](#), [2015c](#).

Bibliografia

- BARNES Barry, BLOOR David, HENRY John
1996: *Scientific knowledge: a sociological analysis*. Chicago: University of Chicago Press.
- HESS David J.
1997: *Science Studies: An Advanced Introduction*. New York, London: New York University Press. Publikacja dostępna online: <http://www.amazon.com/Science-Studies-An-Advanced-Introduction/dp/0814735649> (dostęp: 09.09.2016)
- KOKOWSKI Michał
2001: *Thomas S. Kuhn (1922–1996) a zagadnienie rewolucji kopernikowskiej*. Warszawa: Wydawnictwa IHN PAN. ISBN 83-86062-02-9. Publikacja dostępna online: Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa; <http://kpbk.umk.pl/dlibra/doccontent?id=41760> (dostęp: 09.09.2016).
2015a: The Science of Science (Naukoznawstwo) in Poland: The Changing Theoretical Perspectives and Political Contexts – A Historical Sketch from the 1910s to 1993. *Organon* 47, pp. 147–237.
2015b: Szkic aktualnej debaty nad naukoznawstwem i bibliometrią w Polsce i zapomniane naukoznawstwo. *Prace Komisji Historii Nauki PAU* 14, ss. 101–118. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIV-2015-7.pdf> (dostęp: 09.09.2016).
2015c: Jakiej naukoznawstwa i bibliometrii potrzebujemy w Polsce? *Prace Komisji Historii Nauki PAU* 14, ss. 119–168. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIV-2015-8.pdf> (dostęp: 09.09.2016).
2015d: Bibliografia naukoznawczo-bibliometryczno-informetryczna. Wybór. *Prace Komisji Historii Nauki PAU* 14, ss. 169–250. Publikacja dostępna online: <http://pau.krakow.pl/PKHN-PAU/pkhn-pau-XIV-2015-9.pdf>.
- Uwaga:
Publikacje Władysława Kolasy i Dereka J. de Solla Price’a podane są w: Kokowski [2015d](#).

